

Saig, morrodevaques, botxí

The executioner and his names in the Medieval Catalan-Speaking Lands

per Jaume Riera Sans

RESUM:

Entrat el segle XIV, l'executor de les justícies corporals passà a ser un ofici remunerat i assumit voluntàriament. El primer nom amb què se'l designà fou *morrodevaques*, i s'estengué a tots els països de parla catalana. Persistí a Catalunya fins a la fi del segle XV, i a Mallorca i al País Valencià fins ben entrada l'edat moderna. Abans d'acabar el segle XIV, aparegué, també a Catalunya, un segon nom, *botxí*. Tots dos hi coexistiren durant el segle XV. Documentant l'un nom i l'altre, es recreen algunes circumstàncies notables entorn de l'ofici i es corregeixen tòpics reportats pels llibres de divulgació.

PARAULES CLAU:

Oficis públics, saig, morrodevaques, botxí, execucions corporals.

ABSTRACT:

In the fourteenth century, the executor of judicial bodily punishments became a paid office and a freely-adopted one. The first name he was known by was *morrodevaques*. It spread to every Catalan-speaking land. In Catalonia it persisted until the end of the fifteenth century, and in Majorca and Valencia late into the modern era. Before the end of the fourteenth century, a second name appeared in Catalonia, *botxí*. These two names co-existed there throughout the fifteenth century. The article documents their various occurrences, mentions some remarkable circumstances surrounding the office, and corrects some commonplace errors reported by popular books.

KEY WORDS:

Public office, bailiff, executioner, bodily punishment.

La literatura sobre l'ofici de botxí és enorme. N'hi ha drames, novel·les, assaigs de sociologia, memòries personals i pel·lícules, a més d'estudis històrics i molts llibres de divulgació. Pel que fa als estudis històrics publicats al nostre país, molt escassos, es refereixen a les èpoques moderna i contemporània. Sobre la baixa edat mitjana, no n'hi ha cap. Una publicació recent sobre la pena de mort a Cata-

lunya, en aquella època, aborda esparsament la temàtica dels botxins, però no sap donar raó de la seva creació, ni en reporta cap nom.¹

És opinió comuna que l'antiguitat de l'ofici corre pariona amb la pena de mort. Ho declara l'*Enciclopèdia Espasa*: «Sin duda que el cargo de verdugo, considerado puramente como ejecutor de la Justicia, es tan antiguo como las Leyes». No es pot negar que arreu on s'han dictat penes de mort, algú les ha executades, però el mot *cargo* es presta a un malentès. Una cosa és rebre l'encàrrec d'una feina, i una altra, bastant diferent, tenir aquella feina per ofici. La pràctica de la pena de mort no implica que l'executor ho tingui per ofici. La vinculació moderna de les execucions a un ofici de nom conegut ha induït a l'error de creure que des de sempre han anat junts.

Per llei de llenguatge, cada ofici té un nom. Ofici i nom neixen alhora. Les principals llengües romàniques actuals disposen d'un nom específic per designar l'executor de la pena capital. Són noms completament diferents, amb regust d'insult: *carrasco*, en portuguès, *verdugo*, en castellà, *botxí*, en català, *bourreau*, en francès, i *boia*, en italià. No són noms patrimonials de l'idioma respectiu, derivats del llatí vulgar, i cap no està documentat abans del segle XIV. Podem partir de la presumpció, doncs, que la creació de l'ofici d'executor fou una innovació de la baixa edat mitjana, i que les circumstàncies que l'envoltaren devien ser distintes a cada lloc.

Pel que fa a l'idioma català, el *Diccionari etimològic i complementari* de Joan Coromines reporta un sol nom definit com a «executor de penes de mort i tortures», que és *botxí*, amb un sinònim antic i paral·lel, *morrodevaques*, que creu localitzat a Mallorca. Té tots dos noms per importats dels països del nord, i en desconeix exemples anteriors al segle XV.

En l'extensió i en l'antiguitat respectiva de les dues denominacions, el *Diccionari* no afina gaire. La introducció de l'ofici d'executor de les justícies corporals, als dominis del Casal de Barcelona, es pot documentar bastant precisament. Hi ha mostres, per exemple, que a la fi del segle XIII encara no existia. El traductor del divulgadíssim *Flors sanctorum*, quan ha de narrar turments i morts infligits als sants màrtirs, no recorre a un nom específic per als executors. Els designa amb noms descriptius i comuns com ara *ministres*, *degolladors*, *escapçadors* i *turmentadors*.² Com veurem més endavant, els escriptors del segle XV vacil·laren en els noms llatins que podien correspondre al nom vulgar que coeixien.

L'objectiu d'aquest treball és documentar l'aparició de l'ofici, la vigència i l'extensió dels noms *morrodevaques* i *botxí*, i explicar-ne circumstàncies i particularitats, algunes ja sabudes i d'altres no tant.

1. F. SABATÉ, «La pena de muerte en la Cataluña bajomedieval», *Clio & Crimen* 4, 2007, 117-276. El llibre de N. GONTHIER, *Le châtiment du crime au Moyen Âge*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 1990, no els dedica cap paràgraf.

2. J. DE VORAGINE, *Llegenda àuria*, a cura de N. Rebull, Olot, Aubert Impressor, 1976. *Ministre* a les vides de sant Vicenç, sant Ignasi, santa Àgata, sant Adrià i sant Anselm (86, 120, 136, 486, 866 i 869); *degollador* a les vides de sant Pere, santa Margarida, sant Mateu i sant Leodegari (305, 324, 503 i 535); *escapçador* a les vides de sant Grisant i sant Cugat (562, 864); *turmentadors* a la vida de sant Vicenç (85).

La introducció de l'ofici d'executor

Des de temps immemorial, les corts de justícia, tant civils com criminals, disposaven de subalterns amb el nom comú de *saigs*. Aquest nom sí que remunta als orígens de l'idioma. Els saigs executaven les ordres que els jutges i autoritats (algutzirs reials, governadors, veguers i batlles) els dictaven: citacions, embargaments, subhastes de béns, persecucions de malfactors, detencions, tortures i execucions de penes corporals. Tot queia dins el seu ofici, sense distinció. Cobraven per feina feta i no podien excusar-se'n. Si sortejaven entre ells unes determinades activitats o les feien per torn obligatori quan no els venien de grat, ho ignorem. La documentació no ho revela. Tots eren saigs. Era saig el que citava, el que detenia, el que torturava, el que assotava, el que amputava orelles, punys i peus, i el que penjava o esquarterava. Els *Costums de Tortosa* adjudiquen als saigs, com a executors, tot allò que el condemnat a mort solia portar al damunt: el ganivet personal, la corretja del vestit i el calçat, llevat dels diners.³

A l'edat mitjana no es pot esperar trobar uniformitat en res, i encara menys, immutabilitat. Cada cort de justícia tenia les seves tradicions i es regia per ordenances particulars. D'altra banda, la complexitat de l'administració de justícia a ciutats com Barcelona o Mallorca no podia ser la mateixa que a Besalú o Morella, posem per cas.

A l'illa de Mallorca, en concret, el darrer rei de la monarquia privativa, entre 1333 i 1343, centralitzà el cobrament de rendes fiscals i multes en una anomenada «casa de bans», i en ella el pagament del salari dels oficials. Els saigs, en nombre determinat, estaven adscrits als diversos oficials. Per a les citacions judicials i per als guardians del port, n'hi havia dos, i específics per als turments, sis.⁴ A Barcelona, en canvi, els saigs de les administracions de justícia (veguer, batlle, sotsveguer i sotsbatlle), en algun moment del segle xv foren reunits en un sol cos. Almenys des de 1427, estaven associats, formant confraria. Aquest any, els administradors de la confraria elevaren una queixa al rei Alfons perquè les autoritats escamotejaven el salari establert per torturar, que eren 22 diners (2 sous menys dos diners) per cada sessió, i per les altres tasques que els encomanaven; queixa que l'any 1456 hagueren de reiterar, perquè eren pobres i continuaven veient-se defraudats en el seu salari.⁵ De l'any 1464, a l'inici de la guerra civil, consta que el majoral de la confraria dels saigs de les cúries de Barcelona cobrà del tresorer reial, en nom de tots, el salari de torturar diversos presos polítics, en nou sessions. A cada sessió de tortura n'hi havien intervingut entre set i nou. Les sessions continuaven pagant-se a 22 diners.⁶

3. *Costums de Tortosa*, edició crítica a cura de J. Massip i Fonollosa, Barcelona, Fundació Noguera, 1996, 416.

4. R. CONDE Y DELGADO DE MOLINA, «El Libro [de les rendes e] emoluments que'l Senyor Rei [...] ha en la Ciutat e Illa de Mallorques (1358)», *El Regne de Mallorca a l'època de la dimastia privativa. XVI Jornades d'Estudis històrics locals*, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 1998, 165-222 (208).

5. ACA (=Arxiu de la Corona d'Aragó), Canc, reg. 3296, f. 53r-v, en data Barcelona, 02.01.1456. El rei Joan de Navarra hi transcriu i intima la provisió del rei Alfons IV, datada a Barcelona, 16.07.1427.

6. ACA, Canc, Varia, vol. 447, f. 26v.

Encara corria el segle XIII quan es manifesta un primer símptoma de repugnància, per part d'alguns saigs, per portar a terme les execucions corporals. Els de les corts de justícia de la ciutat de Saragossa, per no fer-ho ells, hi obligaven els moros. El rei Jaume I, el 24 de febrer de 1264, dins una sèrie de concessions fetes a tots els sarraïns del regne d'Aragó, va tenir per bé d'eximir-los de l'obligació d'enforçar els condemnats. Diu, expressament, que l'enforçament dels criminosos correspon als saigs: «cum illud sit officium sagionis».⁷

A Barcelona, i a les ciutats i viles insignes de Catalunya, existia una altra minoria confessional, els jueus, que també podien haver estat obligats al mateix, però fins avui no se n'han trobat notícies. Al contrari de Sicília, on ben avançat el segle xv, l'any 1430, el rei Alfons IV va eximir els jueus del regne insular de l'obligació d'assotar, mutilar, turmentar i aplicar la darrera pena als criminosos, per l'odi i malvolença que se'n derivava.⁸

Un episodi de l'any 1347 revela aquella repugnància que endevinem creixent, fruit, sens dubte, d'una evolució de la sensibilitat pròpia de la baixa edat mitjana. El protagonitzà un saig de la Bisbal d'Empordà, senyoriu del bisbe de Girona. L'home es traslladà a Girona per impetrar del bisbe la llicència per delegar, en algú que s'hi prestés, l'execució d'una pena corporal que hi havia estat dictada. Tant el bisbe com el saig reconeixien que li pertocava fer-la, però en aquella ocasió el saig sollicità esser-ne alliberat. El bisbe li ho concedí, mentre l'escollit no fos funcionari d'una cort reial, per evitar que s'interpretés com una renúncia a la jurisdicció pròpia.⁹

La repugnància era sens dubte general. Dades posteriors permeten suposar que els saigs es retreien, ordinàriament, de les execucions corporals. Un primer pas per aconseguir que s'hi prestessin de grat fou establir-hi tarifes: tant per turmentar, tant per assotar, tant per eixorellar, tant per penjar i tant per esquarterar. Una bona paga hi estimulava; d'altra manera, fugien d'estudi.

Determinar-hi salaris no fou prou per incitar els saigs a portar a terme les execucions públiques. Les autoritats acabaren adquirint la consciència que les execucions corporals no es podien exigir a qualsevol saig, ni pagant un plus. Només alguns s'hi prestaven, per la paga. Calia trobar-hi una solució estable.

El rei Jaume de Mallorca (el que diuen III, però ell es deia II), sembla haver estat el primer monarca del Casal de Barcelona a crear un cos especial de saigs torturadors; exactament, «saigs qui serveixen als turments en la presó». Eren sis, com hem indicat, amb un salari anual de 50 sous a cadascun; i instituí, a part, un ofici específic per a l'execució de les penes corporals. Devia ser pels volts de 1340. Copiava, segurament, una pràctica ja adoptada per la cort del rei de França.

7. Document publicat per A. HUICI MIRANDA i M. D. CABANES PECOURT, *Documentos de Jaime I de Aragón*, Saragossa, Anubar ediciones, vol. V, 1988, núm. 1384.

8. Citat per J. RIERA, «Penjar pels peus», F. SABATÉ i C. DENJEAN (ed.), *Cristianos y judíos en contacto en la Edad Media. Polémica, conversión, dinero y convivencia*. Reunión científica en Girona (20-24 de enero de 2004), Lleida, Editorial Milenio, 2009, 605-622 (609).

9. J. DE PUIG I OLIVER, J. M. MARQUÉS PLANAGUMÀ, *Lletres del bisbe de Girona: segle XIV*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2007, núm. 425.

El nou ofici va rebre el nom de *morrodevaques*. Estava dedicat, exactament, a l'«execució dels crimosos qui han sentència de pendre mort o de mutilació de membres». El seu salari era més elevat que el dels saigs torturadors. Eren 120 sous anuals, a més de certa «cosa sabuda» per cada execució. El nou ofici consta que ja estava consolidat a Mallorca l'any 1358, quan es féu l'inventari general de les rendes del reial patrimoni, després de la incorporació del regne a la corona de Pere Terç, esdevinguda el 1343, quinze anys abans.¹⁰ Per això deduïm que la nova planta d'oficials de Mallorca deu datar de prop de 1340.

És lògic que el nou ofici s'implantés igualment a Perpinyà, residència ordinària de la cort reial mallorquina. No gaire més tard, l'any 1369, ja n'hi actuava un. L'agost d'aquest any, l'infant Joan, primogènit reial, trobant-se a Puigcerdà, necessitant fer alguna justícia corporal, va ordenar al lloctinent de portantveus als comtats de Rosselló i la Cerdanya que li trametés «lo morro de vaques».¹¹ D'on deduïm que a la cort del veguer de Puigcerdà no n'hi havia, i que l'infant Joan, com a governador general, no en portava al seu seguici.

A la cort del veguer de Barcelona, la solució per normalitzar les execucions corporals públiques cristal·litzà el maig de 1351. En una sessió del consell reial, el rei Pere Terç hi creà l'ofici de morrodevaques.

Al preàmbul de la provisió, datada el dia 25, el rei manifesta que a la ciutat de Barcelona, segons és notori, conflueix gent diversa, entre els quals es troben homicides, lladres i crimosos, als quals cal aplicar penes d'assots, de crema, d'enforcament i d'esquarterament, tasques per a les quals convé –volent dir «s'ha fet necessari»– que hi hagi qui se n'ocupi. Ha pres el determini, doncs, de concedir facultat al veguer de Barcelona i el Vallès perquè, en nom seu, designi per a aquelles tasques un o dos saigs de la seva cort, o un altre home qualsevol, amb un salari fix de 100 sous anuals, a més del salari ordinari.¹²

Cal entendre que, per comunicació de provisions i privilegis entre les vegueries de Catalunya, tots els veguers es consideraren facultats per instituir l'ofici a la seva demarcació. A Cervera ja consta, l'any 1381, que un tal Pere Feliu actuava alhora com a nunci del batlle «et morro de vaques ipsius curie».¹³

A la ciutat de València, ofici i nom ja estaven introduïts l'any 1388, també en un saig. D'aquest any data una ordinació municipal que té tot l'aire d'innovació, conferint a l'executor un hàbit propi, uns senyals distintius i un salari. El consell municipal deliberà que es pagués una cota a Torrella, «saig qui exerceix lo offici de executar los sentenciats, ço és, morrodevaques, axí emperò que per senyal del dit offici lo dit Torrella port contínuament guants de cuyro e una verga, sots pena de perdre lo offici».

L'home, que era saig, exerciria alhora com a morrodevaques i com a torturador, i es determinà el salari degut per cada operació: 33 sous per esquarterar; 11

10. CONDE, «El Libre de les rendes e emoluments...», 208-209.

11. ACA, Canc, reg. 1711, f. 22v, en data Puigcerdà, 09.08.1369.

12. ACA, Canc, reg. 963, f. 112r, en data Barcelona, 25.05.1351. Publicada a l'apèndix 1.

13. ACA, Reial Patrimoni, perg. 1252 i 1268.

sous «per posar los quarters per los camins»; 22 sous per cremar; 11 sous per les operacions de cremar en estàtua, penjar, despenjar el cadàver i portar-lo a Carrai-xet; també 11 sous per eixorellar; 6 sous i 3 diners per assotar, comprès el lloguer de l'atzembla; 5 sous i 6 diners per «levar lo puny», i també 5 sous i 6 diners «per turmentar, per cascun turment».¹⁴

Nombre d'executors

Creat, estès i consolidat l'ofici dins el segle XIV, tant a Mallorca com a Catalunya i València, ja sempre més es partí del pressupòsit que les execucions públiques estaven reservades a qui s'hi prestava, cobrant.

No sempre es trobava qui s'hi prestés. Les vegueries en què estava dividida Catalunya eren una dotzena. No totes tenien prou entrades per poder mantenir un ofici amb poc rendiment, atesa l'escassetat de penes corporals que s'hi dictaven; ni sembla que fossin molts els homes que s'avenien a executar-les. No podem pensar que la nòmina d'executors amb nomenament oficial, als segles XIV i XV, fos gaire llarga. Potser no eren més de sis o set a cada generació.

L'any 1388, a la mateixa vila de Perpinyà, l'executor era únic. Trobant-se absent, i també l'escarceller que podia substituir-lo, calgué contractar-ne un d'ocasional. Ho explica el batlle al seu llibre de comptes. «Per a fer certa execució, per so cor lo governador se'n havia menat lo moredevaques [sic] a Puigcerdà, e l'escarceller era ab lo governador; per què no y havia morevaques; e trobam lo dit Andreu Galcereny, a qui foren promesos V florins» (que eren 55 sous).¹⁵

La cúria del batlle de Palamós, òbviament, no disposava d'un executor propi. L'any 1398, per enforçar un criminós, el batlle hagué de contractar un home foraster. Per la feina de penjar, li pagà 4 florins, que eren 44 sous, i hagué d'abonar-ne 12 a un vilatà «per rahó com anà sercar lo morrodevaques», i 12 més a un altre home «qui ajudà a sercar lo morrodevaques».¹⁶ Lamentablement, no expressa com i on el trobaren.

A Tortosa, l'any 1413, també calgué abonar 3 florins, o 33 sous, a un ciutadà que «anà a Orta per portar la roba de i moro de vaques [sic], e per ço com no s'ich trobava saig que volgués fer execució».¹⁷

L'any 1421, a Mallorca, els procuradors fiscals exposaven al lloctinent de governador que a la presó reial hi havia diverses persones criminoses de les quals «al-cuna exequió no-s pot fer per fretura de morrodevaques qui, de molt temps no-n ha en Mallorques, ne se'n pot alcun trobar qui vulla aytal ofici prendre ne exercir, de què la execució de justícia és retardada, e per fretura del dit morrodevaques

14. La deliberació fou publicada per M. CARBONERES, *Picaronas y alcabuertes, o la mancebía en Valencia. Apuntes para la historia de la prostitución*, València, Librería de Pascual Aguilar, 1876, 130. Posteriorment ha estat publicada per d'altres, datant-la, de vegades, l'any 1389.

15. ACA, Reial Patrimoni, Mestre racional, vol. 1681, f. 85r.

16. Pagaments publicats a «Compte macàbric», *Catalana. Revista* 6, 1922, 415.

17. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre, Fons municipal, Clavaria, vol. 50, f. 245r.

molts dans, bregues e mals se fan e-s seguexen entre alguns habitants del dit regne, en dan e perjudici de la regalía del senyor Rey e de la sua cosa pública».

Sol·licitaven al lloctinent, doncs, que autoritzés que el procurador reial abonés els noranta sous que devia un tal Johanxo, del regne de França, tancat a la presó per insolvent, el qual ja havia estat induït per l'escarcerer «que sia morrodevaques e exercesca lo offici». El lloctinent de governador assentí a la petició, ordenà al procurador reial que abonés el deute de l'insolvent, i ordenà al batlle, al veguer de la ciutat i al veguer forà que comptessin amb aquell natural francès com a executor.¹⁸

A Vila-real, l'any 1427, el consell municipal abonà 4 sous a un vilatà «per sos treballs de anar a Onda per haver un hom qui penjàs lo dit Piquer [inculpat d'homicidi], com no trobasen ací qui'l volgués penjar».¹⁹

Més endavant, l'any 1440, el procurador del comtat d'Empúries tampoc no disposava d'executor. Avisava als consellers de Barcelona que, «per retra lo deuta de justícia, he tramès a Perpenyà per haver un botxí».²⁰ De l'any 1458 consta que Joan de Fuentes, morrodevaques de la ciutat de València, es traslladà a Llombai, a la Ribera Alta, per fer-hi unes execucions.²¹

Decididament, els homes que es prestaven a fer les execucions no eren gaires. Fins i tot a la mateixa Barcelona, els drets que podia cobrar l'executor es veien escassos, i ben d'hora calgué doblar el seu salari anual.

Ho va fer l'infant Joan, l'any 1381, amb una provisió particular. Després d'anunciar que era difícil trobar qui volgués assumir l'ofici de morrodevaques, tant per la seva lletjor (*turpitud*, diu, en llatí), com perquè el salari era magre, concedí a un tal Pasqual de Saragossa, que ja exercia a la ciutat, a més dels drets ordinaris, un salari de 200 sous anuals repartit en dues pagues, l'una per Pasqua i l'altra al mes d'agost. D'acord amb la freqüència de les penes previstes, l'infant primogènit establia que la cort del veguer n'abonés 100, la del sotsveguer 40, i la del batlle 60.²² Les quals pagues, per cert, no es troben reflectides als pocs llibres de comptes que s'han conservat.

Ens estem referint, com es comprèn, a situacions ordinàries. En ocasions excepcionals, les execucions no es retardaren pas per manca de personal. El ferotge Ramon Alemany de Cervelló, governador de Catalunya, en la dura repressió exercida a Barcelona, el desembre de 1391, castigant l'assalt al call i els avalots populars de l'agost anterior, no tingué dificultats per fer parar noves forques a les places Nova, del Blat i de Santa Anna. El dia 14 de desembre, feia enforcar onze homes a la ve-

18. P. A. SANCHO, «El verdugo en Mallorca en 1421», *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*, 1889-1890, 305-306.

19. J. M. DOÑATE, «Delitos y delincuentes (La Plana, época foral)», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* 64, 1988, 309-333 (325).

20. Citat per A. CARETA I VIDAL, *Diccionari de barbrismes introduïts en la llengua catalana*, Barcelona, Oliva tipògraf, 1901, 433.

21. M. V. FEBRER FORNAGUERA, «Los tribunales de los alcaldías moros de las aljamas mudéjares valencianas», *Anuario de Estudios Medievales* 22, 1992, 45-78 (71).

22. ACA, Canc, reg. 1695, f. 108v-109r, en data Barcelona, 20.03.1381. Publicada a l'apèndix 2.

gada en diversos punts de la ciutat: dos a la porta de la cort del veguer, dos a plaça del Blat, dos al portal del Call, dos al Puig del Carbó, i un a la plaça Nova, a la de Santa Anna i al portal dels Orbs. Vuit dies després, un cop retirats els onze cadàvers fora de la ciutat, i penjats als camins públics, el governador féu ajusticiar onze homes més, deu igualment inculpats dels avalots i un corsari genovès. En foren penjats dos a la plaça del Blat, dos al Puig del Carbó, dos al pont d'en Campdorà, dos a la Clavegueria i un a la plaça Nova. Els dos restants foren degollats i esquarterats, sobre la forma de l'esquarterament i els llocs on foren col·locats els quaters i el respectiu cabàs amb les entranyes s'estén morbosament el prevere Guillem Mascaró en la seva crònica.²³ Hi hagué feina, doncs, per a una brigada d'executors.

Extensió i vigència del nom morrodevaques

Els primers quaranta o cinquanta anys de la institució de l'ofici, el nom de *morrodevaques* campà arreu dels països catalans com a únic. Tant a Perpinyà com a Mallorca, Barcelona i València, fins a Càller, colònia aleshores de la ciutat de Barcelona. Segons l'estat actual de la recerca, les primeres documentacions són, com hem indicat: a Barcelona l'any 1351; a Mallorca el 1358, però sens dubte anterior; a Perpinyà l'any 1369, també sens dubte anterior; a Cervera el 1381; a la ciutat de València el 1388, i a Tortosa el 1413, ja dins el segle següent, com a Càller.

Hi ha prou documents que mostren l'extensió popular del nom durant la segona meitat del segle XIV. A Barcelona, es troba l'any 1374, en boca d'una dona que prestà testimoni en un procés criminal;²⁴ el 1381, en l'augment de salari establert per l'infant Joan; el 1390 en el cens militar de la ciutat, on figura «en Miquel, morro de vaques»,²⁵ que deu ser el mateix «Miquel, turch, morro de vaques», a qui l'any 1395, foren pagats 16 sous i 6 diners pels treballs de cremar un esclau sodomita.²⁶ A Perpinyà, es troba l'any 1388 en el contracte d'un «moredevaques» ocasional, com hem indicat, i alhora en la compra de guants i dogals per al «boredevaques» (sic).²⁷ A Mallorca, vers l'any 1372, tenim documentat un morrodevaques que es deia Diego Verdugo, que morí assassinat.²⁸ Després, una circular del governador, del març

23. Barcelona, Biblioteca Nacional de Catalunya, ms. 485, f. 293r-294v.

24. En una conversa de veïnat, li demanaren si recordava que una especiera, que fou penjada per procurar metzines, «dix al morrodevaques: "Espatxa'm tost!"»; ACA, Canc, Processos en foli, 123/1, f. 31v. Els transcriptors moderns d'aquest procés no han encertat a llegir correctament el nom. Vegeu el disbarat que porta la reedició de J. MIRET I SANS, *Sempre han tingut bec les oques*, introducció d'E. Pujol; edició a cura d'A. Dedeu, Martorell, Adesiara Editorial, 2012, 215.

25. F. MARSÀ, *Onomástica barcelonesa del siglo XIV*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1977, 85.

26. ACA, Reial Patrimoni, Mestre racional, vol. 1549, f. 4r de les dates.

27. ACA, Reial Patrimoni, Mestre racional, vol. 1681, f. 40v, 41r i altres.

28. Se'l menciona en una remissió atorgada pel rei Pere Terç a un teixidor de la ciutat que havia estat inculpat de la seva mort: ACA, Canc, reg. 1440, f. 177v-178v, en data Barcelona, 10.10.1379. Diu que l'homicidi de «Diego Verdugo, morrodevaques *civitatís ipsius*», ocorregué uns set anys abans.

de 1388, advertia tots els oficials de la ciutat i de l'illa que Gonçalvo López, que havia obtingut l'ofici de morrodevaques per concessió reial, l'havia resignat en la persona de Martí Sapllana, que era saig.²⁹ El qual deu ser el mateix «Martí Blanes, morrodevaques», que l'any 1391 cobrà 20 sous per penjar dos homes que havien participat en l'assalt del call de la ciutat.³⁰

No hi ha cap dubte sobre la vigència del nom durant aquell segle i el següent. El seu ús popular passà a l'esfera literària i doctrinal. Fra Francesc Eiximenis, en el *Terç del Crestià*, redactat coetàniament a la introducció de l'ofici al regne de València, ja té el nom «morrodevaques» per propi i exclusiu, com haurem de citar tot seguit. Fra Antoni Canals, en la seva versió del *Valeri Màxim*, designa l'executor de penes capitals amb el mateix nom de morrodevaques, una de les vegades fent-lo sinònim de saig.³¹ Una antologia de les *Epístoles de Sèneca*, que deu ser d'entrat el segle següent, reporta, com a màxima moral, que l'home bo abraça tota cosa honesta malgrat hi estigui «apparellat lo morro de vaques ab tots los turments».³² El *Recull d'eximplis* també menciona una vegada «lo saig o morro de vaques» que havia degollat sant Pau; i a la fi del segle xv, el relaciona igualment Joan Esteve al seu *Liber elegantiarum*, fent-lo sinònim de l'italià *manigoldo*, avui antiquat. Li dóna dues equivalències llatines: «Vindex rerum capitalium» i «Lictor qui punit reos».³³

El nom era emprat amb tota normalitat, però val a dir que no sonava bé. Es feia servir d'insult. L'any 1413, el castellà d'Amposta fou denunciat d'haver obligat un home a pagar l'enorme multa de 70 florins, o 770 sous, per haver dit «morro de vaques» al saig de Miravet.³⁴ Designava un ofici vil i detestable. Eiximenis en dóna testimoni:

Han haüt de costuma, los fels e infels, que los execudors de justícia sien elets los pus miserables que poden, a ensenyar que les penes no són coses plaens, o no-u deuen ésser a la cosa pública; car aquell qui fa la execució dels sentenciats a les majors penes ha per son ofici hòrreu nom, car apelat és en aquest regne morre de vaques, e en tota secta trobaràs que aytal offici ha qualque leg nom.³⁵

29. E. K. AGUILÓ, «Notes tretes del registre de Lletres comunes de la cúria de la governació, de l'any 1388», *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana* 15, 1914-1915, 207-208 (208).

30. A. PONS, *Los judíos del reino de Mallorca durante los siglos XIII y XIV*, II, Palma de Mallorca, Miguel Font Editor, 1984, 315.

31. Passatges indicats per E. CASANOVA, *El lèxic d'Antoni Canals*, València-Barcelona, Institut de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988, 141.

32. «Flors o autoritats» tretes de les Epístoles de Sèneca a Lucil, *Estudis Universitaris Catalans*, 1910, 35.

33. Ambdues darreres mostres citades pel Diccionari Aguiló.

34. J. ALANYÀ I ROIG, «Procés inquisitorial contra el castellà d'Amposta fra Pedro Roic de Moros a la cúria pontifícia del papa Benet XIII (1414-1418)», *Anuario de Estudios Medievales* 32/1, 2002, 199-292 (255).

35. Passatge transcrit per A. IVARS, *El escritor fr. Francisco Eximénez en Valencia (1383-1408)*, Benissa, Ajuntament de Benissa, 1989, 100.

Per més que sonés malament, el nom perseverà exclusiu, tant a Mallorca com al regne de València, des de la seva implantació fins ben entrada l'edat moderna. Per a Mallorca, al segle xv, n'hi ha mencions documentals variades. La trobem l'any 1411, en una citació que reporta el Diccionari Aguiló. La trobem l'any 1421 en aquella sol·licitud presentada pels procuradors fiscals. També el 1448 en una compilació de les ordinacions del mostassaf que citarem més endavant. Justament el que exercia aquest any es deia Julià Pruners.³⁶ En les execucions que reprimiren l'alçament forà de 1451, també s'hi menciona, segons citació del Diccionari Alcover-Moll.

A la ciutat i regne de València les documentacions que se n'han trobat són més nombroses i allargades. Una carta dels jurats al rei, de 1420, denunciava el governador d'haver fet assotar uns detinguts, sense procés, ordenant «al morrodevaques, ab gran furor: "Spatxa, executa!".»³⁷ Un morrodevaques de nom Francisco de Calatayud hi està documentat els anys 1424, 1435, 1440, 1441 i 1446.³⁸ Aquest darrer any, designat com a «tenens officium de morrodevaques», confessà al lloctinent de tresorer reial que n'havia cobrat la suma de 35 sous i 4 diners per dos conceptes: 12 sous i 4 diners pel salari i treballs de penjar un delat d'homicidi, i la resta, 23 sous, per cremar un captiu sarraí delat de sodomia.³⁹ El morrodevaques que hi havia a València l'any 1458 es deia Juan de Fuentes, del qual ja hem mencionat la seva anada a Llombai per fer-hi unes execucions. Sense indicar el seu nom personal, hi ha mencions del «morrodevaques» (sic), els anys 1474 i 1475, al dietari de Melcior Miralles.⁴⁰ L'any 1491, el morrodevaques Pedro de Luna, a requeriment d'unes dones de mala vida, es prestà a tallar els genitals i un dit d'un penjat. Li costà perdre el puny i una tanda d'assots.⁴¹ D'un tal Pedro de Heredia, «moro de vaques», consta que l'any 1492 va rebre 33 sous del consell de Vila-real per penjar un home natural de Barcelona.⁴² Els anys 1498-1505, Joan Ivanyes, morrodevaques de València, cobrava salari per part de la ciutat, se li abonaven despeses per cremes d'heretges en actes de fe de la Inquisició, i per l'esquarterament d'un home que havia robat les joies de la Mare de Déu de la Neu. Les despeses de l'esquarte-

36. R. ROSSELLÓ VAQUER, *Antologia de texts*, Palma, Editorial El Far, 2007, 28.

37. A. RUBIO VELA, *Epistolari de la València medieval*, vol. II, València-Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, 100.

38. F. A. ROCA TRAYER; R. FERRER NAVARRO, *Historia de la cultura valenciana. (Documentos para su estudio)*, vol. II, València, Real Academia de Cultura Valenciana, 2004, núm. 1566; J. SANCHIS SIVERA, «Vida íntima de los valencianos en la época foral. VIII. La limpieza pública», *Anales del Centro de Cultura Valenciana* 7, 1934, 69-82 (81); L. PILES ROS, *Estudio documental sobre el bayle general de Valencia, su autoridad y jurisdicción*, València, Alfons el Magnànim, 1970, 288, núm. 750; P. VICIANO, «Contrapunt. Rere les passes d'un lladre ajusticiat a la València fosca del segle xv», *Afers* 46, 2003, 619-661 (659).

39. Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, Col·lecció de pergamins, exemplar duplicat. (Document cedit per Vicenç Ruiz Gómez, del mateix Arxiu).

40. M. MIRALLES, *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, edició a cura de M. Rodrigo Lizondo, València, Universitat de València, 2011, 429 i 433.

41. J. RODRIGO PERTEGÁS, «Notas de archivo», *Anales del Centro de Cultura Valenciana* 3, 1930, 191-201 (200).

42. DOÑATE, «Delitos y delinquentes...», 329.

rament foren: 55 sous per la feina, 8 sous pel coltell i la destral, 3 sous pel lloguer de la bèstia per portar els quaters als camins, i 6 diners pel cabàs i les cordes.⁴³ I deixem les mencions posteriors, que cauen fora de l'època que ens hem prefixat. Retraurem, només, que el *Diccionari etimològic i complementari* encara el documenta a Mallorca l'any 1667, i que a la ciutat de València, l'any 1673, continua apareixent el mateix nom en ocasió del nomenament oficial.⁴⁴

Pel que fa a l'etimologia d'aquest nom particular, el Diccionari Alcover-Moll no li'n posa cap, i fa molt bé. No és gens segur que en tingui. El seu significat és prou clar i no fa relació a l'ofici. Té l'aspecte de ser el malnom propi de qui primer l'ocupà, segons penso, a Perpinyà. Devia restar vinculat al nou ofici a mesura que s'anà estenent. També a la ciutat de València, l'any 1401, va ser creat un ofici nou dedicat a «levar les inmundícies que són les los carrers e lochs dins la ciutat, e traure e portar o fer portar aquelles fora la dita ciutat o en los lochs on són acostumades portar e gitar, per ço que no donen dins la ciutat infecció».

El nou ofici fou conferit a Joan de Saragossa àlies Malarropa, i el malnom del primer titular hi restà vinculat fins que s'extingí.⁴⁵ El fet és acceptat pel Diccionari Alcover-Moll.

Una cosa similar devia ocórrer al regne de Castella, amb el nom *verdugo*. Tampoc no és un nom tècnic, ni és creïble que derivi de les vergues amb què l'executor assotava, operació menor dins les que li competien. Devia ser, simplement, el cognom de qui primer ocupà l'ofici a la cort del monarca castellà. Altrament, no té explicació que es documenti un Diego Verdugo, a Mallorca, fent d'executor, un segle abans que aparegui el mot *verdugo* al regne de Castella, servint per denominar l'executor.

Aparició i vigència del nom botxí

A Catalunya, abans de finir el segle XIV, començà a introduir-se *botxí* com un segon nom per a l'ofici d'executor, potser perquè el primer sonava malament. Tanmateix els dos noms hi coexistiren pacíficament durant més de cent anys. Ja corria el segle XVI quan el botxí suplantà definitivament el morrodevaques, repeteixo, a Catalunya.

El *Diccionari etimològic i complementari* de Joan Coromines diu haver localitzat, a les fitxes de Julià Alart, tres mencions de *botxí* als arxius de Perpinyà, dels anys 1405 i 1406, i cap altra. N'hi ha d'anteriors. L'any 1388, el batlle de la vila anotà haver despès un sou per «uns gans a opts de botxí», per bé que, al mateix llibre de comptes, apareix més sovint el nom de «moredevaques» (sic).⁴⁶

43. J. SANCHIS SIVERA, «Vida íntima de los valencianos en la época foral. v. Administración de justicia», *Anales del Centro de Cultura Valenciana* 6, 1933, 149-162 (160).

44. V. GRAULLERA SANZ, «El verdugo de Valencia en los siglos XVI y XVII», *Estudios de Historia de Valencia*, València, Universitat de València, 1978, 203-214 (204).

45. SANCHIS SIVERA, «Vida íntima... VIII. La limpieza pública», 79.

46. ACA, Reial Patrimoni, Mestre racional, vol. 1681, f. 85r. El volum ja ha estat citat més amunt.

La duplicitat indiferenciada hi continuà. L'any 1403, l'encarregat de cremar a Perpinyà un jueu sodomita fou «Alfonso morrodevaques».⁴⁷ Poc després, el maig de 1405, en la concessió emfitèutica de la carcelleria de la vila, es disposava que «el prenedor e los seus, a lurs pròpies messions, sien tenguts de tenir botxí en la dita carcelleria, lo qual haje a fer les justícies qui per los officials reyls seran ordonades, e totes altres coses que botxí sie tengut de fer».⁴⁸

Tanmateix, els anys 1427 i 1432, els dos noms continuen mencionats plegats, referits a un mateix personatge. L'octubre d'aquell primer any, el procurador reial del Rosselló i la Cerdanya pagava 25 sous a un missatge i a «Johan lo Borni, botxí o morrodevaques», que s'havien desplaçat a Bellver de Cerdanya per cremar-hi un sodomita. El desembre del segon any mencionat, abonava 3 sous al mateix «botxí o morra de vaques» (sic), pel treball de cremar diversos llibres, a la plaça de la Llotja, condemnats a cremar per l'inquisidor dels heretges.⁴⁹

A Barcelona, la primera menció d'un botxí apareix el gener de 1406. És al pagament, per part del batlle, de 52 sous a «Joan Ramireç alias Passaparatge, botxí», pels treballs de cremar un esclau sodomita, compresa la llenya; el qual botxí, quatre anys més tard, el juliol de 1410, qualificat de morrodevaques de la ciutat, firmava època al sotsbatlle de 5 sous i 9 diners per haver assotat un esclau. Diu que 5 sous i 6 diners eren per la feina, i 3 diners pels cordills (*cordulis*, en llatí).⁵⁰

L'any següent, 1411, comença a documentar-se, com a botxí de Barcelona, el que sembla haver estat el més famós: Jaume Prima. Feia almenys setze anys que exercia com a saig del veguer.⁵¹ L'octubre d'aquell any, en qualitat de morrodevaques, firmà època al sotsbatlle de dues quantitats: 5 sous i 6 diners per haver assotat una esclava, i 22 sous i 9 diners per portar el moliner Mateu de Claramunt a les forques de la mar, sense arribar a penjar-l'hi perquè els consellers l'indultaren al darrer moment. Diu que dins la segona quantitat s'hi comprenia el dogal.⁵²

El febrer de 1418, Jaume Prima fou condemnat pel bisbe a estar a l'escala, davant la porta del palau episcopal, per blasfem i heretge. La crònica que ho reporta el qualifica de morrodevaques.⁵³ Per aquest mateix delictes, o per un altre, va veure confiscats els seus béns per part del batlle general de Catalunya. Tractant-lo de «botxí o morrodevaques», la reina Maria, per ordre verbal del rei, manà restituir-li

47. ACA, Reial Patrimoni, Mestre racional, vol. 1682, f. 83v.

48. ACA, Canc, reg. 2316, f. 97r-100r (98r), en data Perpinyà, maig de 1405.

49. ACA, Reial Patrimoni, Mestre racional, vol. 76, f. 137r; vol. 80, f. 183v.

50. ACA, Reial Patrimoni, Mestre racional, vol. 1577, f. 77v; Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, notari Joan Ferrer 104/2, f. 44r-v.

51. El primer de desembre de 1395, dient-se saig i ciutadà de Barcelona, adquiria un petit habitatge i una recambra, per 44 sous, en un carreró sense nom, part damunt de l'hospital d'en Colom. El 17 d'octubre de 1402, dient-se saig del veguer, confessava tenir en comanda 99 sous d'un mercader de Puigcerdà: Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, notari Guillem Andreu 74/5, f. 57r; notari Joan Eiximenis 29/45, f. 147r-v.

52. Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, notari Pere Claver 60/8, f. 68r.

53. J. SAFONT, *Dietari o Llibre de Jornades (1411-1484)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1992, 9.

graciosament vint florins, que eren 240 sous.⁵⁴ El juliol de 1420, qualificat alhora d'«emutilator [en llatí], morrodevaques i saig de la cort del veguer de Barcelona», actua de testimoni en un procés per robatori.⁵⁵

Entre els anys 1421 i 1426, cobrà de la Diputació del General per l'execució de penes imposades a esclaus fugitius. En la petició de salari, deia que «los uns dels dits sclaus ha assotats, altres a assotats e trepada la orella, ligant aquells tots nuus en lo pal a açò ordenat e ficat en loch públich, ço és, devant la Lotge de Barchinona, feent fer els dits sclaus, ab so de trompeta de scobar, cercavila per la present ciutat de Barchinona».⁵⁶

Curiosament, en dos documents notariais de l'any 1423, se'l qualifica només de saig, ciutadà de Barcelona.⁵⁷ El notari devia fingir ignorar que l'home compatibilitzava aquell ofici públic amb un altre que era vil.

Probablement era ell el «morrodevaques» que el juny de 1423 cobrà 36 sous, de mà del sotsbatlle, per la part que li pertocava pagar en les despeses de la crema d'un sodomita.⁵⁸ El 22 de febrer de l'any següent, qualificat de saig, morrodevaques, i ciutadà de Barcelona, reconeixia a un manescal que tenia en comanda 13 lliures i 4 sous, que eren 264 sous o 24 florins.⁵⁹

Ja era mort l'any 1431. Aquest any, el batlle general de Catalunya advertia que no podia posar en rebuda el cens que pagava «Jacme Prima, saig o botxí de Barchinona», per un pati de terra, al raval de Barcelona, perquè els consellers de la ciutat n'havien enderrocat les parets.⁶⁰

La duplicitat de noms per a l'ofici d'executor, a Barcelona, continuà. L'any 1442, Joan de Saragossa, qualificat de «spiculator sive botxinus» (en llatí) firmava àpoca de 55 sous al batlle del castell de Montcada pels treballs d'anar-hi i penjar un criminós dins el terme;⁶¹ mentre que el 1453, el Dietari municipal anotava que el correu de la ciutat havia partit «per anar ab letres dels honorables consellers, e ab lo morrodeva-

54. ACA, Canc, reg. 3109, f. 94v, en data Barcelona, 07.07.1421.

55. J. HERNANDO DELGADO; A. PUIG I MIQUEL I X. RODRIGO, «De la jurisdicció secular a la jurisdicció eclesiàstica. El procés contra Lorenç Portugalès, mestre en arts i també tonsurat, i la seva amant Joana d'Oriola, portuguesa, acusats ambdós de robatori, i Lorenç Portugalès de nigromància», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* 29, 2008, 57-109 (69, 94, 101-102 i 105).

56. J. MIRET Y SANS, «La esclavitud en Cataluña en los últimos tiempos de la Edad Media», *Revue Hispanique* 41, 1917, 72.

57. Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, notari Joan Franc major 107/12, f. 29r i 142v-143r. Al primer document actua de testimoni en la cancel·lació d'una comanda; al segon, rep procuració de Joan d'Aragó, donat del monestir de Valldonzella, per cobrar les pensions d'un censal.

58. ACA, Reial Patrimoni, Mestre racional, vol. 1594/4, f. 37r.

59. Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, notari Jaume Isern 105/3, f. 28r.

60. ACA, Reial Patrimoni, Mestre racional, vol. 1051, f. 66v.

61. Arxiu històric de Protocols de Barcelona, notari Joan Franc major 107/30, f. 177v. Les diferències de salari en els intervinents són notables. Fra Francesc Montmany, de l'orde de predicadors, cobrà 27 sous i 6 diners per confortar i confessar el condemnat (f. 177v); el botxí que el penjà, 55 sous, que és el doble (f. 177v), i Francesc Marquilles, doctor en drets, per la redacció de la sentència i el desplaçament a Montcada, 88 sous (f. 176v-177r).

ques, a cavall, a Terraça». ⁶² El maig de 1464, Francesc Nicolau, «botxinus sive morrodevaques», cobrava 110 sous per executar i cremar Joan de Llobera i Bartomeu Polo, inculpats de sodomites; i dos mesos després, la mateixa quantitat de 110 sous per executar Gaspar Rajadell i Joan de Sori, igualment condemnats per sodomites, més 55 sous per esquarterar Francesc Miquel Ortís, i 22 sous per penjar Romà Selló. ⁶³

Segons l'estat actual de la recerca, aquesta de 1464 és la darrera documentació del mot *morrodevaques* a Barcelona, substituït des d'aleshores per *botxí*. A Lleida, «Gilet, lo boxí», ja està documentat vers el 1500. ⁶⁴ A Mallorca i al regne de València hi arribaria bastant més tard.

Complements i comentaris

Referents als dos primers segles de la instauració de l'ofici d'executor, no serà sobrer que comentem algunes circumstàncies que arrodoneixin el concepte històric que en podem obtenir.

Reblant el que anunciàvem més amunt sobre l'escassa uniformitat de l'organització pública medieval, convé insistir en el fet que el detentor de l'ofici basculava entre tenir la categoria de saig i esser-ne exclòs, així com tenir o no confiades les tortures judicials. Els llibres de divulgació les hi atribueixen, però cal matisar-ho.

A Mallorca, segons hem vist consignat, tant el 1358 com el 1421, l'executor no era un saig adscrit a cap oficial de justícia, mentre que el 1388, Martí Saplana, que assumí l'ofici per cessió de Gonçalvo López, era un saig. A Barcelona, a Tortosa i a València, solia ser un saig. Jaume Prima apareix com a saig del veguer de Barcelona, tant abans com després de passar a exercir l'ofici de botxí. A València, l'any 1409, el consell de la ciutat deliberà rebaixar a 10 lliures, o 200 sous, el salari anual de «Jacme Scrivà, saig que serveix al justícia criminal exequant les sentències corporals». ⁶⁵ A Perpinyà, en canvi, era ben diferent. L'any 1405, amb motiu d'institucionalitzar la carcelleria i cedir-la en règim d'emfiteusi, el botxí passà a ser un subaltern del carceller. El carceller s'obligava a contractar-lo i disposar de les eines necessàries per a l'ofici, com hem vist més amunt. Quan diu que el botxí «haje a fer les justícies qui per los officials reynals seran ordonades, e totes altres coses que botxí sie tengut de fer», hem d'entendre que s'hi comprenien les tortures judicials, efectuades dins la presó. Vet ací, però, que un segle després, la situació administrativa del botxí de Perpinyà ja no era la mateixa. L'any 1519, el rei Carles i la reina Joana confirmaven a Joan Benet l'ofici de botxí. Li imposaven l'obligació de disposar d'una atzembra per portar els sentenciats al suplici, adquirir les cordes i altres eines necessàries a l'ofici, així com tenir les forques en condret. ⁶⁶

62. *Manual de novells ardots* II, 169. Citat pel Diccionari Aguiló.

63. ACA, Canc, Varia, vol. 447, f. 20v, 23v, 26r.

64. M. D. FARRENY I SISTAC, *Processos de crims del segle xv a Lleida: Transcripció i estudi lingüístic*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1986, 111.

65. ROCA, FERRER, *Historia de la cultura valenciana...*, núm. 1210.

66. ACA, Canc, reg. 3877, f. 144r-145r, en data Barcelona, 30.08.1519.

Els llibres de divulgació se centren en les penes de mort executades pels botxins, oblidant les penes de mutilació de membres, obsoletes a l'edat moderna. Convé corregir-ho, quan ens referim als medievals. Els primers executors tenien encomanades totes les execucions corporals, des dels assots i la mutilació de membres fins a l'esquarterament. La tortura judicial no tenia la consideració de pena; per això sol anar a part. Hi anà fins a la fi del segle xv, quan el nom de *saig* també començà a sonar malament, i els mateixos interessats optaren per ser designats amb el nom de *nuncis*, dedicar-se als afers civils i desentendre's de les tortures. El juliol de 1484, els nous inquisidors castellans desembarcats a Saragossa, per fer les tortures, es veieren obligats a contractar un home, pagant-li 600 sous, «porque los nuncios no lo quieren fazer».⁶⁷

La qual cosa ens porta a plantejar els motius que induïren els saigs dels segles XIII-XV a retreure's d'executar les justícies corporals. No mostraren repugnància per torturar quan els jutges els ordenaven fer-ho, per tant, cal excloure que la reluctància fos per motius d'humanitat. No es pot dir que tinguessin escrúpols de causar directament un mal físic a les persones. La repugnància devia ser, únicament, per la publicitat inherent a les execucions. No volien ser protagonistes de l'espectacle. Se'n seguia una mala nota entre el veïnat. Tothom els assenyalava. Quan el botxí, després d'una execució corporal, tornava a casa per dinar, l'estómac dels seus familiars es regirava. La consciència que l'ofici havia estat assumit voluntàriament devia ajudar a ennegrir la cosa. Les tortures, en canvi, fetes sempre a porta tançada, no transcendien al públic. Tot plegat es pot tenir com una mostra més de la hipocresia d'aquella societat, que avorria la publicitat d'allò mateix que tolerava en privat. Com la prostitució i les cases de joc.

Des de la seva creació, l'ofici de botxí fou reputat vil i infame, com l'alcaueteria, la tafureria i la usura.⁶⁸ No és per inadvertència que la provisió de l'infant Joan en favor de Pasqual de Saragossa el tracta de «tu», i no de «vós», com llegim al document transcrit a l'apèndix. L'executor era un subjecte amb drets socials minorats. Estava impedit de prestar testimoni. En aquella causa criminal que hem citat, tramitada a Barcelona l'any 1420, el testimoni de Jaume Prima fou titllat d'invàlid per l'advocat de la defensa, aduint que era infame, amb infàmia de dret i de fet, per raó del seu ofici. Deu ser per això mateix que, quan actuava en documents públics per afers personals, Jaume Prima es feia dir saig. Per la mateixa raó, quan Gonçalvo López resignà l'ofici, procurà que el governador de Mallorca li expedís una patent declarant que havia tornat a la situació anterior.

La vilesa de l'ofici induí a envoltar els executors amb mesures «profilàctiques». Havien de portar guants en les execucions, i fins a diari. Consta, repetidament, que

67. J. Á. SESMA MUÑOZ, *El establecimiento de la Inquisición en Aragón (1484-1486). Documentos para su estudio*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1987, 227.

68. Al tema dedicà unes notes É. DESPLANQUE, *Les infâmes dans l'ancien Droit roussillonnais*, Perpinyà, 1893, reeditat amb el títol *Les infâmes dans le Perpignan du Moyen Âge*, prefaci d'A. Marcet, Narbona, Mare Nostrum, 1998.

per cada execució se li'n facilitava un parell.⁶⁹ Quan el consell municipal de València instituí l'ofici, l'any 1388, l'obligà a portar sempre guants, i una vara distintiva. La vara havia de servir-li perquè no toqués amb la mà els aliments que s'oferien al mercat. Havia de senyalar-los, si volia adquirir-los.

Al castell de Càller, unes ordenances publicades entrat el segle xv segregaven l'executor de tot contacte físic:

Item que-l morro de vaques d'aquí avant no toch res que sia de menjar ni de beure ab les mans, ans si vol res comprar de les dites coses, signe aquelles ab un bastonet; e si vol beure en taverna, que aport ab si matex taça ab la qual begua. E si lo contrari farà, encorrega pena de cinquanta açots rehedors en la Pedra de la Vergonya. E axí matex encorregua, la persona qui a contrafer a les dites coses darà loch: vint sous de moneda corrent per cascuna veguada pagarà.

Se li prohibia també exercir com a saig en afers de justícia civil, és a dir, tocar papers:

Item que-l morro de vaques d'aquí avant no vage fer manaments ni penyores, ne exercesca res altre qui de civiltat sia, e si ho fa, que sia tot nul·le; e d'altra part, que qui lo-y farà fer [o] trametrà, encorrega pena de deu sous per cascuna vegada.⁷⁰

Les ordinacions del mostassaf de Mallorca, compilades l'any 1448, concretaven que el bastó del morrodevaques havia de tenir quatre pams de llarg, i afegien que no havia de sostenir l'embut quan li servien el vi a la taverna.⁷¹

La mateixa lògica portà a destinar-li una residència assenyalsada. A Barcelona, a mitjan segle xv, una de les torres de la segona muralla, vers l'actual Pla de la Boqueria, a l'entrada del carrer de l'Hospital, apareix designada com «la torre del morrodevaques» i «la torre del bochí».⁷² És probable que la inaugurés Jaume Prima, de qui consta que pagava cens per un pati cedit en emfiteusi pel patrimoni reial, a qui corresponien les muralles.

69. Ho exposa SABATÉ, *La pena de muerte...*, 212, 223 i 227.

70. M. PINNA, «Le ordinazioni dei consiglieri del Castello di Cagliari del secolo XIV», *Archivio Storico Sardo* 17, 1929, I-XXV i 1-272 (240). L'ordinació, sense data, fou continuada a la col·lecció iniciada al segle XIV.

71. Citat pel Diccionari Alcover-Moll.

72. ACA, Canc, reg. 3301, f. 58r, en data Barcelona, 22.09.1456; reg. 3370, f. 117v-118v, en data Barcelona, 30.01.1460. El primer document es refereix a una casa «que té una porta a la muralla, davall la torre del morrodevaques», al carrer de les Cabres (carreró que anava del carrer del Carme al carrer de l'Hospital, avui encara existent però mutilat en la part central pel mercat de la Boqueria). El segon document, no tan precís, és citat per Francesch CARRERAS Y CANDI, *La ciutat de Barcelona*, Barcelona, Alberto Martín, sense any, 344.

Tacats d'infàmia pel seu ofici, les autoritats de Barcelona no tingueren inconvenient de concedir als botxins la llicència per tenir una taula de joc i poder fer-se un sobresou, tant amb el joc mateix com amb el préstec de diners als jugadors, com era habitual. Curiosament, hi posaren com a condició que havia de tenir la taula sota la forca. En aquell procés criminal de 1420, ja citat dues vegades, l'advocat defensor també retreia a Jaume Prima que tenia taula de tafureria i prestava a usura. El botxí de 1464 devia abusar de la llicència. Aquest any, quan el rei Pere Quart encetà el seu govern, hi expressà desacord. En una carta al veguer de la ciutat, li ordenava «que façau que lo taulell o joc del bochí directament se tinga davall la forqua, axí com lo privilegi dispon». ⁷³ Tres anys més tard, el consell de la ciutat deliberava revocar el privilegi i taxar el salari dels botxins en 24 lliures o 280 sous. ⁷⁴

Els llibres de divulgació solen esplaiar-se en les creences supersticioses que envoltaven les persones dels botxins, activament i passivament. La documentació disponible no permet de donar-ne mostres. Podria ser-ho una recepta per a la ronya que Joan de Masdovelles, a la darrereria del segle xv, copià als fulls finals d'un llibre de manescalia. Fa constar que la hi havia donada «Ramon, lo botxí de Barchelona». ⁷⁵

La relació de noms recollits a l'apèndix 3 no permet treure deduccions sobre la procedència geogràfica i l'extracció social dels botxins. Tants n'hi ha de cognom català com foraster. Tampoc no es pot dir que constituïssin nissagues, freqüents en època moderna. Filant prim, pot fer-hi pensar el fet que es reiteri, a Barcelona, el cognom «de Saragossa», tanmateix massa distanciats l'un de l'altre. També se'n pot veure un indici en el Diego Verdugo que exercí i morí assassinat a Mallorca vers l'any 1372, procedent sens dubte de Castella, on el cognom passà a designar l'ofici.

La varietat de procedències ens duu a plantejar si es requeria alguna condició als candidats abans d'expedir-los el nomenament, com podria ser, per exemple, haver-lo practicat ajudant un titular. De fet, no consta, i el singular nomenament d'executor de Mallorca, l'any 1421, en un pres comú per deutes, sembla un argument en contra. És difícil de creure, tanmateix, que el voluntarisme pogués suplir la perícia que s'hi requeria. Per assotar, penjar i esquarterar, potser bastava haver vist fer-ho. A Barcelona, l'any 1475, el veguer i el juí de prohoms sentenciaren una dona a ser assotada, «y com no-s trobàs lo botxí, la muller de aquest féu la execució». ⁷⁶ Les amputacions de membres, en canvi, no sembla que es poguessin confiar a qualsevol.

Un il·lustre historiador de la medicina es negà a admetre que es fessin a cop de destreal. En un breu article molt poc citat, acumulà evidències sobre la impossibilitat d'aturar l'hemorràgia i evitar la gangrena posterior a l'amputació. Insisteix que

73. ACA, Canc, reg. 21 dels reis intrusos, f. 59v.

74. *Manual de novells ardits*, II, 479-480. Citat pel Diccionari Aguiló amb una errata tipogràfica.

75. Ripoll, Biblioteca Lambert Mata, ms. 3, f. 170v.

76. *Rúbriques de Bruniquer*, Barcelona, Impr. d'Henrich, 1912-1916, III, 43.

els cirurgians, experts en anatomia, s'hi miraven molt abans d'amputar membres. D'on conclou que la pena de «perdre el puny», dictada tan repetidament, no es devia portar a la pràctica, posat que equivalia a provocar la mort.⁷⁷

Els documents ho desmenteixen. Les amputacions amb destrall consten. En un inventari de la carcelleria de la cort reial de Perpinyà, anterior a 1412, es descriu «un piló de fust ab sa picassa per tolre caps e membres».⁷⁸ A València, l'amputació d'orelles es pagava igual que la feina de penjar, mentre que la d'espunyar es pagava la meitat, com a menys laboriosa.

Potser hi ha algun element que se'ns escapa. Ben mirat, la destrall barroera i el cirurgià timorat no constitueixen disjuntives absolutes per al cas. Tant avui com a l'edat mitjana, els carnisers, homes sense estudis, són experts a cercar amb el ganivet els tendrums de les articulacions, i tallar precisament per on convé. El mateix sacrifici d'animals de peu rodó no és a la mà de qualsevol, i fins a la nostra generació s'hi han dedicat homes especialitzats. Lligant fort el canell, i tallant a poc poc, potser no és tan difícil anar cauteritzant venes i artèries per evitar l'hemorràgia, i practicar després el cop de destrall. No és quimèric, doncs, imaginar que els candidats a botxins presentessin avals com a experts carnisers. El reportador d'un sermó de fra Vicent Ferrer dóna espontàniament el nom de *carnisser* al botxí que degollà sant Pau.⁷⁹

No és necessari interpretar que el reportador del sermó, emprant el mot *carnisser*, al·ludís a la crueltat. Dos segles més tard, l'any 1627, el prior de Meià expedia en favor de Francesc Ramon Despets, «francès del lloch de Tarasso, del bisbat de Cerlat (segons dix), del regne de França», el nomenament de «carnífice, borreu o botxí» dels llocs jurisdiccionals del priorat.⁸⁰ Tal com assenyala Joan Coromines, el mot català *botxí* sembla provenir d'un francès *boucher* dialectal.

Finalment, posats a assenyalar defectes en els llibres de divulgació, podríem retreure'ls que en fan un gra massa ponderant l'expectació que provocaven les execucions de sentències capitals i l'ajust de masses que competien per presenciar-les de prop. Obliden consignar que hi havia bona gent que, per principi, s'abstenia d'assistir-hi. Convindria cercar-ne exemples que servissin de contrapunt. Tenim el cas d'aquella dona de Barcelona, l'any 1374, viuda d'un mercader. Cridada a declarar en una causa criminal, explica al jutge una conversa ordinària de veïnat. Diu que sortiren a parlar d'execucions, i li demanaren si recordava la d'una especiera condemnada a penjar per procurar metzines. Respongué que no, i n'adduí el motiu: «Jo he fe en Déu, car no m'hi ha bastat lo cor de neguna justícia a veer null temps».⁸¹

77. L. COMENGE, «Perdrá lo puny», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* 1, 1901, 66-71.

78. ALART-BRUTAILS, *Inventaire-sommaire des Archives départementales. Pyrénées-Orientales*, París 1886, 115 (apunt comunicat amicalment per Pep Vila).

79. Citat pel *Diccionari etimològic i complementari* de Joan Coromines quan exposa el mot *botxí*.

80. ACA, Diversos, Meià, lligall 26, en data 07.12.1627.

81. ACA, Canc, Processos en foli, 123/1, f. 3lv. Ja ha estat citat anteriorment, en ocasió de denunciar una mala lectura. Es reitera a la frase ací transcrita.

Si els educadors populars, basant-se en principis religiosos o humanitaris –tant se val–, s’haguessin dedicat a fomentar aquesta sensibilitat, les execucions públiques no haurien trigat quatre segles a ser abolides.

APÈNDIX 1

Barcelona, 25 de maig 1351.

El rei Pere Terç crea l’ofici de morrodevaques a la ciutat de Barcelona. Autoritza el veguer per designar-hi un o dos homes, sigui d’entre els saigs de la seva cort o qualsevol altre, amb un salari de cent sous anuals d’escreix.

Oficium de morro de vaques.

Nos Petrus et c^a. Considerantes quod sepe contingit, in speciali in civitate Barchinone que pre aliis est notabilis et ad [eam] confluit gentium multitudo, nonnullos et diversos homicidas, latrones et alios criminosos juxta eorum demerita suspendi, comburi et eorum membra scindi, ac etiam fustigari; ideo cum oporteat personam singularem ad faciendum et exercendum predicta deputari ac etiam designari, tenore presentium concedimus et facultatem plenariam dilecto nostro Petro de Sancto Clemente, nunc vicario Barchinone et Vallensis, ac aliis qui pro tempore preerunt officio, etiam impartimur, quod ipse et sui successores in dicto officio possint et valeant, vice et auctoritate nostra, unum vel duos ex sagionibus curie jamdicte vicarie, seu alium quemcumque, ad faciendum et exercendum predicta eligere, deputare ac etiam designare, necnon salarium sive pensionem centum solidorum anno quolibet, ultra salarium assuetum, eidem de juribus et emolumentis curie prelibate exsolvi facere atque dari; quoniam nos per presentem mandamus magistro rationali curie nostre qui nunc est vel pro tempore fuerit, seu alii cuicumque a dictis vicariis compositum audituro, quod jamdictum salarium centum solidorum, vel quicquid ratione predicta jamdicti vicarii exsolverint, sagioni vel sagionibus predictis ad hec per ipsos deputandis, de juribus officii eis comissi, in eorum recipiant computo seu admittant, ipsis tamen vicariis exhibentibus apocham de recepto a dictis deputandis, in qua de presenti nostra concessione fiat mencio specialis. In cuius rei testimonium presentem fieri jussimus nostro sigillo munitam, datam Barchinone xxv^a die madii anno a nativitate Domini m^o ccc^o l^o primo. Examinavit Rodericus.

Bertrandus de Pinos ex causis povisis per dominum Regem in consilio.

ACA, Canc, reg. 963, f. 112r.

APÈNDIX 2

Barcelona, 20 de març 1381.

L’infant Joan assigna a Pasqual de Saragossa, morrodevaques de Barcelona, i als seus successors, un salari fix de 200 sous anuals, a més dels drets ordinaris. El veguer n’haurà de satisfer 100, 40 el sotsveguer, i 60 el batlle de la ciutat. El salari permetrà trobar més fàcilment qui vulgui assumir un ofici tan lleig.

Officium morrodevaques civitatis Barchinone.

Nos infans Johannes et c^a. Quia vix inveniri potest aliquis qui officium de morro de vaques vulgariter nuncupatum exercere velit, et hoc tam propter turpitudinem ipsius officii quam eciam quia nullum est salarium eidem morrodevaques constitutum, ideo ut qui eidem officio melius deserviat inveniri possit, tenore presentis constituimus et ordinamus quod tu, Pascasius de Saragoça, qui dictum pro nunc exerces officium in civitate Barchinone, habeas et recipias annis singulis, pro tuo salario et labore, ultra jura per te et alios olim morrodevaques haberi solita, dum dictum tenueris et exerces officium antedictum, ducentos solidos barchinonenses, quos tibi in et super juribus et emolumentis officiorum vicarii et subvicarii ac baiuli dicte civitatis Barchinone ducimus assignandos, ita videlicet quod vicarius qui nunc est et pro tempore fuerit, centum solidos, et subvicarius quadraginta solidos, et baiulus eiusdem civitatis qui nunc est et pro tempore fuerit sexaginta solidos barchinonenses annis singulis ex dictis juribus et emolumentis officiorum eis commissorum, per duas videlicet anni soluciones, tibi et qui [*sic, per cui*] decetero dictum exercuerit officium tribuant et exsolvant, quarum solucionum una in festo Pa[s]ce resurrectionis Domini proxime venturo, et alia in mense augusti tunc proxime sequente, et deinde annis singulis in ipsis terminis, fieri volumus et jubemus; mandantes dictis vicario et subvicario ac baiulo Barchinone presentibus et futuris, et eorum locatenentibus, quatenus ordinationem nostram huiusmodi ac salarii constitutionem firmiter observando, tibi, dicto Pascasio nunc morrodevaques, et aliis tuis successoribus in dicto officio integre satisfaciant de salario supradicto per terminos jamque dictos, et juxta formam et modum superius denotatos; mandantes nichilominus magistro rationali curie ipsius domini Regis et nostre, et alii cuicumque ab ipsis et eorum altero computum audituro, ac dictis officialibus et eorum cuilibet, totum id et quicquid tibi et aliis tuis successoribus exsolverint racione jamdicta, tempore eorum racioninii, in eorum recipiant compoto et admitant, ipsis eis restituentibus apocham de soluto, in qua de hac nostra provisione fiat mencio specialis. In cuius rei testimonium presentem tibi fieri et sigillo nostro pendenti jussimus comuniri, datam Barchinone vicesima die marcii anno a nativitate Domini M^o CCC^o LXXX° primo. Primogenitus.

Dominus Dux mandavit michi Galcerando de Ortigis.

ACA, Canc, reg. 1695, f. 108v-109r.

APÈNDIX 3

Relació de botxins dels segles XIV i XV.

Pere Feliu (Cervera, 1369). Diego Verdugo (Mallorca, ca. 1372). Pasqual de Saragossa (Barcelona, 1381). Andreu Galcerenys (Perpinyà, 1388, ocasional). Torrella (València, 1388). Gonçalvo López (Mallorca 1388). Martí Sapllana o Blanes (Mallorca 1388-1391). Miquel turch (Barcelona 1391-1395). Alfonso (Perpinyà, 1403). Joan Ramireç alias Passaparatge (Barcelona, 1406-1410). Jaume Escrivà (València, 1409). Jaume Prima (Barcelona, 1411-1424). Joanxo, francès (Mallorca, 1421). Francisco de Calataiud (València, 1424-1446). Joan lo Borni (Perpinyà, 1427-1432). Joan de

Saragossa (Barcelona, 1442). Julià Pruners (Mallorca, 1448). Juan de Fuentes (València, 1458). Francesc Nicolau (Barcelona, 1464). Ramon (Barcelona, final s. xv). Pedro de Luna (València, 1491). Pedro de Heredia (Vila-real, 1492). Joan Ivanyes (València, 1498-1505). Gilet (Lleida, vers 1500). Joan Benet (Perpinyà, 1519).